

15. Chorna L., Gornostai P., Tsyhanenko H., Pletka O., Korobanova O., Vus V. (2018). Mental health: dislocation of the concept in the small group / Mental Health: Global Challenges of XXI century. MHGC Journal. [Research Bib] [Crossref] DOI: <http://doi.org/10.32437/MHGCJ-2018>. pp. 18 – 20. Rome. *Retrived from:* <http://www.mhgcj.org/mental-health-dislocation-of-the-concept-in-the-small-group/> [in English].

Ларіна Т.О.

кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник лабораторії соціальної психології особистості Інституту соціальної та політичної психології НАПН України

ПСИХОЛОГІЧНА НЕБЕЗПЕКА КОМУНІКАТИВНИХ РИЗИКІВ В ПРОЦЕСІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ОСОБИСТОСТІ

Анотація. У статті розглянуто аспекти комунікативної безпеки особистості, які зумовлені трансформацією процесів соціальної взаємодії та стрімким розвитком інформаційно-цифрового простору. Зосереджено увагу на можливостях визначення та попередження комунікативних ризиків які загрожують безпечної конструктивної комунікації, та можуть руйнувати сам процес спілкування особистості, перетворюючи міжособистісну взаємодію на маніпулювання свідомістю людини. Підкреслено, що впровадження штучного інтелекту як знаряддя людської комунікації слід розглядати як ризкогенний фактор, що може викликати у людини як когнітивний дисонанс так і ефект довіри, що у будь-якому випадку негативно позначатся на здатності усвідомленого контролю комунікативних ризиків. З одного боку, у людини збільшується ризик потрапити у залежність від віртуального світу, а з іншого – в залежність від власних настановлень та переконань.

Ключові слова: комунікативні ризики, спілкування, міжособистісна взаємодія, ризик-комунікація.

Постановка проблеми. Сучасні умови в яких відбувається становлення та розвиток особистості не можна назвати безпечними та прогнозованими, і виникнення комунікативних ризиків є закономірними наслідками тієї соціальної, політичної, економічної та суспільної кризи яку переживає українська держава. Теоретики та прибічники постмодерністської методології (У. Бек, Э. Гидденс, Х.А. Ливрага, Ф.Найт) ризикам відводять одну з провідних ролей у конструюванні тих специфічних умов та обставин в яких відбувається життєдіяльність сучасної людини. Оскільки, сьогодні лівова частка усіх сфер суспільного життя динамічно переміщується в Інтернет середовище, виникає необхідність дослідження особливостей забезпечення психологічної безпеки як на рівні окремої особистості так і в сфері масової комунікації.

Найбільш наочним прикладом функціонування комунікативних ризиків можна вважати появу новітніх інноваційних форм задоволення потреби у спілкуванні, тобто поширення сучасних способів спілкування у мережі Інтернет. Зокрема, створення масових соціальних мереж таки як Facebook, ВКонтакте та ін., переводить функції спілкування та взаємодії у віртуальному просторі із площини

суто соціально-психологічних явищ у ризкогенний фактор розвитку особистості. Ризкогенність проявляється в тому, що новітні комунікативні сервіси не тільки розширюють можливості та форми спілкування й самопрезентації особистості, а й часто створюють сприятливі умови для поширення шахрайства, агресії та насильства, що негативно впливає на психологічне здоров'я особистості. За таких умов, очевидним постає питання визначення можливостей контролю та управління ризиків комунікації.

Аналіз наукових робіт. Комунікативні ризики можна розглядати як соціокультурне явище, що пов'язане із спілкуванням та міжособистісною взаємодією Інтернет-користувачів. Тому ціла низька сучасних досліджень присвячена вивченню особливостей практик спілкування опосередкованих технологічними пристроями [11], визначенню класифікації медіаризиків [7], розгляду комунікативних практик як чинника національної і громадянської самоідентифікації [3], особливостям комунікативних ризиків у міжособистісних відносинах у соціальних мережах [18].

Окремої уваги заслуговують дослідження українських соціальних психологів щодо розроблення принципів та засад безпечної продуктивної комунікації. Зокрема, у межах концепції керованого когнітивно-орієнтованого спілкування представлено когнітивно-опосередковані засоби психологічного захисту вчителя у психотравматичних ситуаціях професійного спілкування [4].

Розглядаючи комунікативні ризики сучасного соціокультурного простору Н.Р.Вакуліч зауважує, що можливості захисту людини від негативних впливів процесів та продуктів інформаційного суспільства не в останню чергу залежать від розширення освітньо-виховних дій спрямованих на допомогу у формуванні базових ціннісних констант особистості. Отже, на його думку система освіти, спираючись на традиційні естетичні та етичні норми та цінності здатна допомогти людині конструктивно інтегруватися у мозаїчний простір сучасного соціуму та подолати комунікаційні бар'єри у міжособистісному та міжкультурному спілкуванні [2].

Зрозуміло, навіть якщо людина прагне максимально дотримуватись правил безпечної конструктивної комунікації та постійно вдосконалює власні комунікативні навички, залишається чимала імовірність її зіткнення з комунікативними ризиками. Отже, розглянемо основні види комунікативних ризиків.

У психології спілкування розрізнять певні види комунікативних ризиків відповідно до критеріїв, що характеризують різні аспекти спілкування. Ці критерії розкривають як структурні так і динамічні характеристики комунікації, якості комунікативної сфери особистості, особливості інформаційної взаємодії, кодування-декодування інформації, специфіку комунікативного менеджменту. Слід підкреслити, що головну загрозу безпечній продуктивній комунікації несуть не самі ризики як такі, а їх непрогнозованість та некерованість. Отже, класифікація комунікативних ризиків може мати такий вигляд [13]:

1. Інформаційні ризики. Ризики, що виникають в процесі інформаційного обміну. Це ризики відсутності інформації, інформаційного дефіциту, дезінформації,

несанкціонованого доступу до інформації, її розголошення та витік, омана та дилетантство.

2. Комунікативні бар'єри. Ризики, що зумовлені різними типами комунікаційних перешкод: нерозуміння, що зумовлені семантичними перешкодами; неадекватне використання знакових систем, що зумовлені семіотичними перешкодами; неадекватна інтерпретація комунікаційної ситуації, проксемічні перешкоди; культурні перешкоди, низький рівень міжкультурної компетентності; неадекватна інтерпретація невербальних знакових систем, невербальні перешкоди.

3. Ризики деструктуризації комунікаційного процесу, що зумовлені: відсутністю в комунікаційному процесі окремих структуроутворюючих компонентів; десинхронізацією системи прямих та зворотних зв'язків в комунікаційному процесі; руйнуванням функціональних взаємозалежностей поміж структурними компонентами комунікаційного процесу.

4. Ризики комунікаційного менеджменту: низького рівня комунікативної та управлінської компетентності суб'єктів комунікації; неадекватного прогнозу комунікаційної поведінки суб'єктів комунікації; неадекватного встановлення комунікаційних регламентів в системі організаційних ділових відносин; ризики контролю та ін..

5. Інтерактивні ризики – ризики ділової та особистої взаємодії: вибору неадекватної інтерактивної стратегії; вибору неадекватної тактики спілкування; стилевої несумісності або неадекватного вибору індивідуального інтерактивного стилю; відкритої ті прихованої протидії; маніпулювання; неадекватної довірливості.

6. Ризики комунікативної суб'єктності, що зумовлені особливостями суб'єктної позиції комунікантів, особливостями виконання суб'єктних функцій. Це ризики нерозуміння позиції партнера, його відношення до теми комунікації; невміння вибудувувати взаємодію з партнером; труднощі управління комунікацією та її корекції на різні стадії та етапи комунікаційного процесу та ін..

Слід враховувати, що велика імовірність виникнення комунікативних ризиків також зумовлена інтегральним складовими природної мовленнєвої взаємодії. Дослідники комунікативних ризиків та мовленнєвих практик у мовному дискурсі В.В. Кузьміна та Е.А. Чуслява серед ризкогенних факторів виділяють мовленнєві тактики комунікативного саботажу (замовчування, ухилення від теми і переклад розмови в інше русло, ігнорування питань) та імітування комунікативної невдачі. Серед можливих засобів усунення ризику комунікативної невдачі автори виділять своєчасне коректування та зміну комунікативних практик учасниками комунікації. [6] По суті вони говорять про усвідомлений контроль над мовленнєвими практиками.

Отже, в умовах коли комунікативні ризики стають невід'ємною складовою будь-якої інформаційної взаємодії особистості, провідне місце займають питання можливості адекватної психологічної протидії цим ризикам. Таким чином, **метою статті** є обґрунтування можливих принципів організації психологічного захисту від комунікативних ризиків.

Виклад основного матеріалу дослідження.

При розгляді можливостей попередження та нейтралізації комунікативних ризиків слід брати до уваги специфіку психологічного розуміння фактору ризику, який вбачається в недосягненні мети або неможливості суб'єкта контролювати наслідки здійсненого вибору [15]. Отже, негативні наслідки взаємодії з комунікативними ризиками, споживанням процесів та продуктів інформаційного суспільства на рівні суб'єкта можуть бути представлені у вигляді комунікативних невдач та стихійності комунікативного процесу, що може призвести до деструктивної взаємодії.

Також, небезпечність наслідків ризик-комунікації лежить у певних особливостях взаємодії людини з ризиками у площині актуалізації інстинктів споживання. Ціла низька економічних та маркетингових досліджень присвячена вивченню можливостей впливу на споживацьку поведінку людини. Вивчаючи соціально-психологічну складову споживання вчені вважають, що споживання перш за все зводиться до вживання символів, а не їх матеріальних носіїв (атрибутів товару). Отже під споживанням символів розуміють своєрідний процес комунікації, завдяки якому людина прагне повідомити оточуючим певну інформацію про себе [10].

Комунікативні-ризикі підвищують інформаційну незахищеність людини, яка може бути зумовлена наслідками стрімкого розвитку та культивуванні інстинкту споживання, за Ж. Бодріяр ланцюжковою безсвідомою психологічною реакцією прагнення достатку. Зокрема, як зауважує автор, засоби масової інформації закріплюють тоталітарний характер суспільства споживання, де реклама як її атрибут не спонукає до аналізу достовірності інформації, а вимагає віри [1]. Сьогодні, об'єктне ставлення до людини з боку ЗМІ дуже простежується і під час передвиборчої агітації, коли політична реклама, в переважній більшості впливає на несвідомі упередження виборців.

Виникає закономірне питання, коли людина використовує сучасні комунікативні сервіси, форми та функції створення та передачі інформації яким чином вона оцінює ступінь комунікативного ризику? Чи усвідомлює вона наслідки ризик-комунікації? Які ресурси має особистість, щоб чинити опір деструктивним медіаінформаційним впливам та психологічним технологіям впливу.

Ми вважаємо, що поставлені питання окреслюють основні напрямки вивчення комунікативних ризиків та можливостей забезпечення усвідомленого контролю над ними.

Так, підкреслюючи думку, що комунікативні ризикі, на сучасному етапі розвитку суспільства є інтегральними складовими процесу спілкування та комунікації кожної людини, ми вважаємо, що можливості мінімізації та зниження імовірності негативних наслідків взаємодії із комунікативними ризиками слід розглядати у руслі вивчення адаптаційних ресурсів особистості, щодо здійснення нею конструктивної, динамічної та якісної адаптації.

Ми вважаємо, що комунікаційні ризикі, розглядаючи як різновид соціальних ризиків, можна поділити на дві умовні групи: «старі» та «нові». Тобто, так звані старі, комунікативні ризикі пов'язані безпосередньо із такими особливостями

міжособистісного спілкування, коли суб'єкт спілкування сприймається як об'єкт впливу та маніпуляції. Причому форми, прийоми, тактики та стратегії маніпулювання та впливу, поряд із своєю різнобарвністю, підпорядковуються загальному правилу монологічності, закритості спілкування. В психології спілкування, якщо людина розглядає іншого як об'єкт власного впливу, то вона по змісту спілкується сам з собою, ігноруючи співрозмовника. Отже, негативними наслідками такого спілкування є ціла низька дезадаптивних та деструктивних психологічних станів особистості, від почуття приниження, пригнічення, зниження самооцінки до неконтрольованої вербальної агресії та патологізації особистості [17].

Так звані нові комунікативні ризики – це ризики, що пов'язані із впровадженням систем штучного інтелекту та новітніх інформаційних технологій. Впровадження систем штучного інтелекту та smart – технологій у процес комунікації, підвищує ризик формування ефекту довіри до себе або ефекту довіри до світу, що збільшує імовірність хибної, помилкової інтерпретації інформації яка транслюється в інформаційному просторі.

Комунікативні ризики стаючи невід'ємною складовою інформаційного суспільства вимагають від людини якісно іншої адаптації до цього соціокультурного явища, спрямованої на збереження власного психологічного здоров'я. Спираючись на концепцію комунікативного підходу щодо саногенного потенціалу особистості Л.Ю. Осадько, характеристиками такої адаптації повинні бути саногенність та життєздатність, тобто здатність здійснювати усвідомлений контроль над комунікативними ризиками [8].

Турбота про власне психологічне здоров'я потребує свідомого контролю та управління комунікативними ризиками, що лежить в площині компетенцій здійснювати диференційну оцінку ризиків та продукувати дієві ресурси протидії ним.

У наших попередніх дослідженнях щодо впливу специфіки керування ризиками на процес життєтворення особистості ми встановили, що провідною функцією керування ризиками є встановлення контролю над процесом життєвих змін та перетворень. Психологічним змістом такого усвідомленого контролю є активна життєва позиція та сталі моральні принципи людини. Отже, особливості особистісної активності з одного боку, та ціннісно-сислової сфери – з іншого є тим безпековим фактором протидії комунікативним ризикам, що дозволяє знижувати вплив руйнівних впливів.

Особливо актуальним стає вироблення дієвих способів прогнозування та профілактики ризиків, які пов'язані із спілкуванням у мережі Інтернет, коли йдеться про такі небезпечні явища як «незаконний контакт» та «кіберпереслідування».

Отже, коли комунікація стає ризикогенним фактором міжособистісної та соціальної взаємодії, логічним є більш докладно розглянути особливості ризикованої активності особистості.

Виходячи з теорії надситуативної активності В.А. Петровського [9], психологічні реакції особистості на загрозу та ризик взагалі можна розглядати як

боротьбу між двома реакціями, між вродженими захисними реакціями та вродженими орієнтувальними реакціями. Перевага захисних реакцій веде до відмові від ризику, до уникнення небезпеки та обережності. Наприклад, щоб захистити себе від впливу ризиків засобів масової комунікації, людина відмовляється від телебачення, часто взагалі прибирає усі телевізори із власної оселі. Для захисту від Інтернет ризиків, сьогодні все більша кількість користувачів свідомо обмежують вплив небажаного контенту на себе та своїх близьких, блокують сумнівні сайти та незнайомі контакти, встановлюють спеціальні «антивірусні» програми та ін.. І навпаки, перевага орієнтувальних реакцій, потреба у гострих відчуттях зумовлює залученість особистості у ризиковану взаємодію. Наприклад, людина публікує відверту приватну інформацію у соціальних мережах, погоджується на зустріч із незнайомцем та ін.. Саме така орієнтувальна реакція актуалізує цінності безпеки на протигагу цінностям обережності. Цінності безпеки вимагають надситуативної активності, готовності виходити за межі ситуаційних обмежень, що дає можливість випробувати себе та ставити завдання самопізнання та самопобудови (за В.А. Петровським).

На нашу думку, особливості сприйняття та оцінки комунікативного ризику зумовлені в першу чергу тим, що в сучасних соціокультурних умовах, коли новітні та традиційні ризики комунікації дуже щільно перетинаються між собою. Це суттєво підвищує імовірність формування помилкових суджень, щодо шкідливості того чи іншого інформаційного впливу. Тому що, коли ризик, як пише С.А. Кравченко, набуває самостійної культурної значущості, то він в більшій мірі пов'язується не зі страхом та небезпекою, а з невизначеністю та раптовістю [5].

Отже, помилковість при оцінці ступеню ризикованості того чи іншого медіаінформаційного або психологічного впливу можна вважати джерелом хибних уявлень про небезпечність вибору того чи іншого способу комунікації у конкретній ситуації.

Така невідповідність між оцінкою комунікативного ризику та вибору способу його мінімізації та зниження може бути викликана когнітивним дисонансом, в який потрапляє особистість включаючись у ризик-комунікацію. Коли людина, під час будь-якої взаємодії стикається з комунікативним ризиком, часто може виникати психологічний дискомфорт та напруження. Такий дискомфорт, дисонанс за теорією Леона Фестінгера потребує оптимізації та породжує у людини несвідоме бажання зробити систему свої знань та переконань узгодженою та несуперечливою. За умов зростаючої інтенсивності впровадження у процес комунікації smart-технологій, шанси людини своєчасно попереджати та оминати комунікативні ризики неспинно зменшуються. Тому комунікація все частіше викликає стан когнітивного дисонансу та інформаційного тиску, якій зумовлений зіткненням в свідомості людини конфліктуючих уявлень: ідей, вірувань, цінностей або емоційних реакцій. Щоб позбавитись цього негативного, неприємного психологічного дискомфорту, за Л. Фестінгером людина буде усіма способами прагнути знизити ступінь невідповідності поміж власними настановленнями. Серед способів зниження невідповідності переконань людина буде змінювати власну поведінку, або власні когніції. Також людина може вдатися до фільтрування інформації, або перевірки її

за критерієм істинності. Або буде намагатися уникнути тієї ситуації, яка викликає дискомфорт [16].

Отже, можна припустити, що чим активніше людина залучається до інформаційного поля, комунікативного простору, тим більшої інтенсивності в неї виникає стан когнітивного дисонансу. Бажання позбавитись психологічного дискомфорту веде до активації діяльності спрямованої на встановлення контролю над інформацією, її фільтрації та переосмислення.

В якості кейсового прикладу.

Сьогодні, чергова передвиборча компанія призвела до появи так званого феномену «Зеленського», причини появи якого політичні експерти пояснюють неоднозначно. Наприклад, на думку військового експерта Олексія Арестовича, феномен «Зеленського» демонструє таке явище яке описує Жан Бодріяр, тобто - кітч [12]. За Ж. Бодріаром, кітч є певним соціальним маркером, універсальним засобом артикулювання прагнення, соціальним очікуванням [1].

Ми вважаємо, що цей феномен подібно до психологічного явища когнітивного дисонансу, що описував Л. Фестингер, дає можливість людині пояснити для себе той страх, який вони відчувають за власне майбутнє. Але психологічно феномен «Зеленського» нас цікавить тим, що завдяки обставинам, що складаються в українській державі, вибори президента України дають можливість пересічному громадянину відреагувати на власний страх, так би мовити «розсміятися в очі власному страху».

Так, аналізуючи соціологічні опитування, показовим є поєднання двох цікавих тенденцій у громадських настроях: з одного боку відмічається позитивна динаміка мобілізації виборців, а з іншого – негативна динаміка серед тих, хто визначився із власним вибором [14].

Для пояснення психологічних закономірностей цього явища показовим є не кількісне відношення показників, а сам факт суперечливої динаміки у ставленні громадян до виборів президента. Причому, з психологічної точки року більш показовим є те, що з наближенням часу голосування частка респондентів, які не визначилися із вибором зростає (з 15% до 25%) (там само).

Це може бути показником психологічного спротиву когнітивному дисонансу, намагання протидіяти інформаційному тиску, вдаватись до свідомої фільтрації інформації та контролю власної комунікативної поведінки. Таким чином, повертаючись до виникнення сьогодні в українському суспільстві фактору когнітивного дисонансу можна вважати це явище лакмусовим папірцем готовності суспільства та окремої особистості до переходу на більш високий, ціннісний рівень регуляції поведінки (у розумінні В.А. Петровського), який відповідає індивідуальному досвіду суб'єкта. Прагнення до внутрішньої відповідності і дає змогу особистості робити оптимальний вибір у ситуації невизначеності. Умовою такого вибору є перш за все значущість ситуації.

Отже, ми вбачаємо певну ресурсність цієї політичної ситуації для окремої особистості. Тобто, для людини це можливість запуску внутрішніх процесів ризик-рефлексії, це можливість переоцінки власних уявлень, їх корегування та набуття певних навичок у ризик комунікації. Зазначимо, що психологічні принципи

комунікаційної безпеки сучасної особистості лежать саме у площині набуття особистістю компетентності керування комунікативними ризиками.

Наші припущення, безумовно потребують емпіричного підтвердження, але на рівні гіпотези можна зазначити, що знаходячись під інформаційним тиском у людини виникає природній супротив когнітивному дисонансу. Потреба зняти дисонанс актуалізує потребу у людини здійснювати пізнавально-орієнтувальну комунікативну активність.

Таким чином, у якості **висновку** зауважимо, що необхідність дотримання психологічної безпеки актуалізує саногенний комунікативний потенціал особистості. Проявом такої актуалізації є фільтрація, контроль та управління інформацією. Успішність управління комунікативними ризиками зумовлена рівнем інтегрованості цінностей безпеки в комунікативних практиках особистості.

Впровадження штучного інтелекту як знаряддя людської комунікації слід розглядати як ризкогенний фактор, що може викликати як когнітивний дисонанс так і ефект довіри, що у будь-якому випадку негативно позначаться на здатності усвідомленого контролю комунікативних ризиків. З одного боку, у людини збільшується ризик потрапити у залежність від віртуального світу, а з іншого – в залежність від власних настановлень та переконань. Для вирішення проблем, що пов'язані із попередженням негативних наслідків ризик-комунікації, необхідним є проведення комплексного емпіричного дослідження соціально-психологічних ресурсів комунікативного спротиву особистості.

Література

1. Бодрийяр Ж. Общество потребления. Его мифы и структуры / пер. с фр., послесл. и примеч. Е.А.Самарской. М.: Республика; Культурная революция, 2006. с. 144-146.
2. Вакулич Н.Р. Коммуникативные риски современного социокультурного пространства. https://www.sgu.ru/sites/default/files/textdocsfiles/2013/07/15/vakulich_okonch.pdf.
3. Жадан І.В. Комунікативні практики як чинник громадянської і національної самоідентифікації: теоретико-методологічні засади дослідження. *Проблеми політичної психології*: зб. наук. праць. Асоціація політичних психологів України, Інститут соціальної та політичної психології НАПН України; /редакційна колегія: Л.А. Найденова, Л.Г. Чорна, І.Г. Батраченко та ін. К. : Міленіум, 2014. Вип. 1 (15). С.145 – 155.
4. Засади когнітивної психології спілкування : монографія / В.П.Казміренко, В.М.Духневич, О.Ю.Осадько та ін., за наук. ред. В.П. Казміренка. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. 390 с.
5. Кравченко С.А. Нелинейная социокультурная динамика: играйзационный подход / ред. Т.Н. Петрова. М.: МГИМО-Университет, 2006.172 с.
6. Кузьмина В.В., Чусляева Е.А. Коммуникативные риски и речевые тактики в разговорном дискурсе. Веб-сайт. URL: <https://docplayer.ru/61136387-Kommunikativnye-riski-i-rechevye-taktiki-v-razgovornom-diskurse.html>
7. Найдьонова Л. А. Медіапсихологія: основи рефлексивного підходу : підручник. Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. 244 с.
8. Осадько Л.Ю. Саногенний потенціал особистості: комунікативний підхід до концептуалізації феномена. *Наукові студії із соціальної та політичної психології* / редакційна рада: М. М. Слюсаревський (голова), В. Г. Кремень, С. Д. Максименко та ін. К. : Міленіум, Вип. 34(37). С.184-197.

9. Петровский В.А. Психология неадаптивной активности / Российский открытый университет. М.: ТОО "Горбунок", 1992. 224 с.

10. Посыпанова О.С. Экономическая психология: психологические аспекты поведения потребителей : монография. Калуга: Изд-во КГУ им. К.Э. Циолковского, 2012. 296 с. Веб-сайт. URL: http://www.aup.ru/books/m245/4_5.htm

11. Посохова В.В. Специфіка життєконструювання користувачів за допомогою сервісів інтернет-мережі. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2013. Вип. 33. С. 132-139.

12. Програма "Підсумки" з Євгеном Кисельовим від 11 березня 2019 року. Веб-сайт. URL:

<https://www.youtube.com/watch?v=s37KCmt8c5U&list=PLuFlabNyN8mN8Ha7HgC8yxeVnbgfOMxR2&index=10&t=0s>

13. Психология общения. Энциклопедический словарь, под общ. ред. А.А. Бодалева. М. : «Когито-Центр», 2011. Веб-сайт.

URL: <https://vocabulary.ru/termin/kommunikacionnyi-risk-vidy.html>

14. Рейтинг кандидатів у президенти України 2019. Веб-сайт. URL: https://24tv.ua/vibori_2019_ukrayina_reyting_kandidativ_u_prezidenti_ukrayini_2019_n1105207 (дата звернення: 06.05.2019).

15. Солнцева Г., Смолян Г. Психологические механизмы и модели рискованного поведения. *Проблемы управления риском и безопасностью*. Т. 31. М., 2007. с. 231–243.

16. Фестингер Л. Теория когнитивного диссонанса / Пер. с англ. А. Анистратенко, И. Знаешева. СПб.: Ювента, 1999. с. 318.

17. Чернова Г. Р., Слотина Т. В. Психология общения: Учебное пособие. СПб.: Питер, 2012. 240 с.

18. Шаламова Т.А., Щипанова Д.Е. Коммуникационный риски межличностных отношений в социальных сетях. *Управление рисками, влияющими на уровень социальной безопасности детства* : сб. материалов Всероссийской научно-практической конф. с международным участием, 13–14 ноября 2014 г. / отв. ред. Е. В. Патраков. Екатеринбург : УрФУ, 2015. с. 220-222. Веб-сайт. URL: http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/32086/1/ur_2014_08.pdf.

Марченко Г. В.

аспірантка кафедри педагогіки

Житомирського державного університету імені Івана Франка

orcid.org/0000-0003-4542-6470, galina_marchenko3@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Анотація. У статті уточнено зміст поняття інформатизація освіти, окреслено вікові та психологічні особливості молодшого шкільного віку. Описано особливості взаємодії молодших школярів із інформаційними технологіями. Автором виокремлено рівні адаптації інформаційних технологій у навчальному процесі та узагальнено психолого-педагогічні аспекти інформатизації освітнього середовища.